

Het beste van beide werelden

Mijnheer de Rector,

Geachte collega's,

Geachte laureaten,

Mijn dank voor deze gulle introductie – maar laten wij niet vergeten dat mijn hele wetenschappelijke werk in feite toch een omgekeerde piramide op zijn punt is, want berust op heel veel weten van een relatief beperkt gebied. Al mijn boeken draaien rond de Nederlandse letterkunde van de Middeleeuwen, en ofschoon ze van daaruit soms breed uitwaaiëren, is mijn eigenlijke expertise toch uiterst toegespitst. Daarmee spoort zij met de laatste stelling bij het Utrechtse proefschrift uit 1972 van fysicus Gerard 't Hooft: “Een samenleving waarin iedereen alles van iets weet, is te verkiezen boven een samenleving waarin iedereen iets van alles weet”.

Dat klinkt bepaald niet sexy op het eerste gehoor, want als een knieval voor kleingeesterij - maar kwaliteit en concentratie zijn nu eenmaal broer en zus.

De aangewezen route naar kwaliteitsverhoging is specialisatie, en dat geldt niet enkel individueel, maar ook voor collectieven. Het succes van de stad als samenlevingsvorm is er het eclatante voorbeeld van. Het kaliber van Gent had reeds in de Middeleeuwen alles te maken met een voor die tijd vergaande vorm van arbeidsdeling. Uit een laat-veertiende-eeuwse Middelnederlandse tekst, het *Boec vanden ambachten*, blijkt dat in die tijd

een dergelijke stad al gespecialiseerde beroepen kende zoals onderwijzer, leerbewerker, perkamentmaker, bierverkoper, wisselaar, kastelein en mosterdmaker. Tot op vandaag gaat deze specialisatie in de stad nog door: mijn favoriete voorbeeld is de opkomst van de *barista*, de specialist in het bereiden en serveren van koffie. Mijn ouders zouden verbijsterd zijn: koffiezetter als beroep, met bijbehorende opleiding en diploma. Maar als zij op een warme dag als heden de door zo'n barista bereide *Grande iced latte soja caramel maachiato* zouden hebben kunnen proeven, dan hadden zij moeten erkennen dat die koffie in het grand cafe wel aanzienlijk beter oogt en smaakt dan de bakjes troost in uitspanningen uit hun studententijd.

Nog overtuigender, want niet enkel een zaak van smaak en beleving, maar objectief in harde cijfers aantoonbaar, is de kracht van specialisatie in de sport. Op de eerste moderne Olympische Spelen, die van Athene in 1896, won de Hongaar Alfred Hajos bij het zwemmen zowel de 100 als de 1200 meter vrije slag. De Deen Vigo Jensen deed in Athene aan liefst 4 sporten mee, en won medailles in zowel gewichtheffen als geweerschieten. De Amerikaan Bob Garrett, een student uit Princeton, sleepte goud in de wacht op het onderdeel discuswerpen – tot horreur van de Grieken, die dit als hun nationale sport beschouwden. En dat terwijl Garrett voor die tijd nog nooit een discus had geworpen: hij was naar Athene gekomen voor het kogelstoten (waarin hij eveneens het goud zou winnen) plus verspringen (zilver) én hoogspringen (brons). Garrett had pas onderweg naar Athene het idee gekregen om ook aan discuswerpen mee te doen, aangezien hij op die wedstrijddag toch niks te doen had en hoorde dat de discussen slechts 2 kilo zouden wegen. Garrets eerste olympische discus vloog het publiek in; maar met zijn derde worp haalde hij goud. Die worp reikte die dag overigens 29 meter en nog wat; vandaag de dag staat het olympische record op 69 meter.

Topsport vergt specialisatie, en zo wordt ook vooruitgang in de wetenschap in hoge mate voortgestuwd door superspecialisten. Gerard 't Hooft uitte zijn stelling niet voor niets: 25 jaar na dato kreeg hij voor zijn dissertatie de Nobelprijs fysica. Met de specialisatie in geneeskunde zijn wij allemaal wel enigszins vertrouwd: wij mogen deze als patiënt wel eens betreuren als we in het academisch ziekenhuis van hot naar her worden gestuurd terwijl de *general practitioner* een eerste vraagbaak is voor hele wijken – maar de Nobelprijs voor geneeskunde zal zo iemand nimmer winnen. Zelfs de internisten, de onder medici gerespecteerde generalisten van dienst, neigen tegenwoordig tot specialisatie, en noemen zich epidemioloog of geriater. De universiteit kent geen tienkampers meer, en acht die zelfs enigszins suspect. Het is in deze kringen al heel wat als men veel weet van Middelnederlandse letterkunde, en van daaruit de weg wijst naar de middeleeuwse geschiedenis: twee hoogst aanpalende vakken, maar in onze wereld al een interdisciplinaire doorbraak van formaat.

Als uitvloeisel hiervan zoeken ook universitaire studies vroeg de specialisatie. In mijn geval betekende dit direct na de middelbare school de keuze voor de studie Nederlands – en dus een cognitief vaarwel aan al die andere vaak interessante vakken die mijn gymnasium beta opleiding had aangeboden. *Binnen* de studie Nederlands raakte ik vervolgens al spoedig in de ban van Middelnederlandse letterkunde – en als ik eerlijk ben: in het bijzonder van de professoren van dat vak - met als gevolg dat ik mijn studiepakket maximaal vollaadde met Middelnederlands en koos voor bijvakken Oudfrans, Paleografie en codicologie en, schrik niet, middeleeuws Welsh (vanwege koning Arthur). Terugkijkend geneer ik mij een beetje voor die vroege bezetenheid die ook een zekere bekrompenheid inhield – maar eerlijk is eerlijk: ik heb er van genoten en ik heb er alles aan te danken. Zonder die vroege, fanatieke specialisatie van destijds had ik

hier nu hoogstwaarschijnlijk niet gestaan. Maar evengoed ben ik, zo'n jaar of 25 later, gaan inzien dat het ook heel anders kan, en minstens even goed.

De draaischijf voor dat inzicht is mijn verblijf geweest, in 1999, als gasthoogleraar aan de universiteit van Harvard. Daar maakte ik van nabij kennis met een fundamenteel ander studiesysteem: de *liberal arts education*. Ook daarin kiezen studenten, uiteindelijk, een specialisatie – maar deze wordt voorafgaand ingebed in een breed spectrum van academisch onderwijs op hoog niveau. Uit het hele universitaire vakkenaanbod, van archeologie tot zoölogie, maken Harvardstudenten in hun bachelorfase een keuze, en ze zijn verplicht die keuze in den brede samen te stellen.

In het bijzonder was ik onder de indruk van Harvards *Core curriculum* – een bont palet aan cursussen, gegeven door het puik van Harvards professoren. De Harvard Core berustte, om de studiegids van toen te citeren, op de “conviction that every Harvard graduate, next to being trained in a particular specialty, should be broadly educated, both as an intellectual and as a citizen”. Het aanbod van het Core Curriculum was daarbij niet zozeer gericht op het verbreden van de algemene kennis, maar op het leren kennen van de uiteenlopende *approaches to knowledge* die diverse wetenschapsgebieden praktiseren. Zo gaf theoloog James Kugel een fameuze cursus over *The bible and its interpretations* – jaarlijks voor tegen de duizend studenten, van wie natuurlijk slechts een fractie zouden doorgaan naar de godgeleerdheid en Harvard's Divinity school, maar waarmee Kugel grote groepen Harvard studenten leerde inzien wat een complex, gelaagd boek de bijbel is en hoe de interpretatie van die tekst steeds weer veranderd is. Musicoloog Thomas Kelly gaf in de Core de geliefde cursus *First nights*, die ging over hoe canonieke stukken uit de klassieke muziekgeschiedenis ooit in première gingen, vaak onder opmerkelijk chaotische omstandigheden en soms onder boegeroep, maar

niettemin de wereld zouden veroveren. Een psychiater van de Harvard medical school gaf een core cursus over familieconflicten en de verbeelding daarvan op toneel, zoals in *Oedipous* en *Who's afraid of Virginia Woolf*, en de beroemde paleontoloog Stephen Jay Gould ontvouwde in de Core zijn visie op de evolutie. (Terzijde: de openbare en door studenten zelf georganiseerde officiële onderwijsevaluatie van Harvard, vermeldde in 1999 dat deze cursus zonneklaar tot Harvard's kroonjuwelen hoorde, "although an increasing number of students have problems with professor Gould's attitude").

Studenten konden aan Harvard al dergelijke cursussen volgen, en dan evengoed afstuderen in de fysica bij professor Eric Mazur (van Nederlandse afkomst) of in de Engineering bij de Vlaamse professor Frans Spaepen. En enkelen van hen hadden dan ook nog de moed om naast dit alles onder mijn begeleiding Pirenne en Huizinga te komen lezen.

Al met al was het voor mij destijds een indrukwekkend, inspirerend en in menig opzicht jaloersmakend bewijs van hoe universitair onderwijs ook op heel andere leest geschoeid kon worden, en toch een hoog en in sommige opzichten zelfs hoger niveau kon halen dan ik uit Nederland gewend was. Paradoxaal genoeg is juist de *nieuwe* wereld het meest trouw gebleven aan het van origine *Europese* universitaire systeem van artes liberales. Studenten studeren ginds waarachtig aan een *universiteit*, en danken daar hun academische ervaring aan. Zo is nu eenmaal het susterstelsel in de VS; en zo kon het gebeuren dat een vice-minister uit het kabinet van Obama was afgestudeerd in zowel de theoretische fysica als in de mediëvistiek (het laatste overigens op handschriften uit middeleeuws Gent). Bij ons zou zoiets ronduit onbestaanbaar zijn - maar daar keek niemand ervan op.

Volgens Nobelprijswinnaar economie Edmund Phelps vormt dit funderend stelsel van de liberal arts zelfs een belangrijk deel van de

verklaring waarom de Amerikaanse economie de meest innovatieve ter wereld is. Wie daar studeert, krijgt voor het leven ingeprint dat weten niet in schappen thuis hoort. Pas na de bachelor volgt echte specialisatie, en gaat men naar de Law School of de Medical School of de Business school. Die laatste maakt trouwens in deze jaren een opmerkelijke transformatie door. Na zich aanvankelijk te hebben vastgebeten in kwantitatieve benaderingen en dus hoogstaande bètavakken, is het denken over Business schools in 2011 beïnvloed door een Carnegie Report, dat bepleitte dat de Amerikaanse business schools veel meer aan alfa en gamma zouden moeten doen.

Niet te ontkennen valt intussen dat vandaag de dag, zo'n twintig jaar nadat ik ermee kennismakte, de brede liberal arts education in de VS soms ter discussie staat, en dat bepaalde opinieleiders pleiten voor een veel meer doelgerichte, op de werkpraktijk georiënteerde vocational training en professional schooling. Maar minstens zo sterk lijken voorshands de argumenten van de pleitbezorgers aan de andere kant, die staande houden dat een brede vorming vandaag de dag misschien wel opportuener is dan ooit. Al was het maar omdat veel grote hedendaagse kwesties, zoals – ik noem er maar een paar - duurzaamheid, voedselvoorziening, privacy, consumentengedrag en multiculturaliteit vragen om de inbreng uit een veelheid van vakgebieden. Natuurlijk kan zo iets met multidisciplinaire teams van specialisten; maar zo'n team maakt wel een vliegende start indien de leden enig besef en respect hebben voor andermans *approach to knowledge*.

En bovendien, bepaald niet onbelangrijk: heel veel studenten hebben juist zulke bredere interesses, aarzelen omtrent hun studiekeuze en zijn in het Nederlandse systeem maar half gelukkig dat ze al zo vroeg in silo's worden opgesloten. De universitaire studie Rechten is een schoolvoorbeeld. In Nederland vragen wij achttienjarigen pal na hun eindexamen of zij jurist

willen worden – iets wat helemaal geen schoolvak is geweest – waarna, afhankelijk van hun antwoord, zij vier jaar lang ofwel niets anders meer dan rechten zullen doen, dan wel er nooit iets over zullen horen. Hoeveel dankbaarder lijkt daarmee vergeleken de missie van Michael Sandel, die in de Harvard Core zijn beroemde cursus Justice gaf (vandaag de dag als MOOC beschikbaar en door miljoenen bekeken): een cursus die het recht benadert niet als een hermetisch magazijn van wetten en precedentes, maar principieel als *moral reasoning*: rechtvaardigheid als de manier waarop iedere tijd en cultuur een passend antwoord zoekt op zijn dilemma's. Moeten onze ingenieurs en ict-ers worden aangespoord de zelfsturende auto's van de toekomst dusdanig te programmeren dat die in een extreme situatie algoritmisch zullen kiezen voor het aanrijden van 1 bejaarde achter een rollator, liever dan een schoolklas?

Juist onze hypertechnologische samenleving, die de grenzen tart van wat de mens vanouds tot mens maakt, heeft schreeuwend behoefte aan samenspel van disciplines. In zijn recente boek *The fuzzy and the techie* vertelt durfinvesteerder Scott Hartley hoe hij als student aan Stanford University laatstgenoemde termen leerde kennen. Als je toen afstudeerde in de humane of sociale wetenschappen, was je een *fuzzy*, zeg maar een vaagneus. Wie daarentegen afstudeerde in bèta-techniek was een *techie*, een techneut. Deze schematisering, met navenante framing, is inmiddels diep ingesleten in de maatschappij, en heeft – aldus Scott Hartley – het bedrijfsleven fundamenteel op het verkeerde been gezet, want in de waan gebracht dat het de *techies* zijn die innovatie maken. Zijn boek biedt vervolgens de *reality check* van veel geslaagde innovaties: hier blijken juist de *fuzzies* vaak een sleutelrol te spelen. Zij geven context aan de code, en zien de moraal achter de algoritmen. Ook hebben *fuzzies* dikwijls juist de communicatieve en sociale vaardigheden die essentieel zijn willen innovaties bij de mensen landen. Hartley stelt daarom dat *fuzzy-techie*

samenspel het kloppend hart moet zijn van innovaties in bedrijven, overheid en onderwijs – en dat daarom de klassieke liberal arts onverminderd relevant zijn in onze *high tech* wereld.

Overtuigd door dergelijke geluiden en ervaringen is mijn toekomstdroom voor mijn eigen universiteit – en misschien ook wel de Gentse - een variant van *Core Curriculum*, als aanbod in de grote vrije keuzeruimte die de bachelorstructuur inmiddels in beginsel veil heeft. Al sinds 2002 pleit ik daarvoor, en doorgaans met goedgunstige reacties, maar concreet heeft het tot nu toe nog tot niets geleid. Spelbreker lijkt weer eens het geld te zijn: niet zozeer de kosten van de *Core*, maar decanen en onderwijsdirecteuren maken zich zorgen over daaruit wellicht voortvloeiende verschuivingen in de studentenbelangstelling, die voor hun eenheid mogelijk nadelig zouden kunnen uitpakken.

Ik vind een dergelijke angst als raadgever tamelijk treurig, maar vind eens te meer troost-en-meer in het Utrechtse Descartesprogramma, dat overigens zeer trots is dat het aan de wieg heeft mogen staan van uw Queteletcollege. In ons beider programma's realiseren wij iets van een Core curriculum *in nuce*, en zelfs iets van de liberal arts gedachte, in zoverre wij onze studenten zicht geven op een scala aan *approaches to knowledge*. Het gevolg is, volgens mij, misschien wel het beste van beide werelden. Met een beeld uit de beroemde Gentse lakenweverij: de schering van specialisatie in onze hoofdvakstudies, verweven met de inslag van de brede blik van Quetelet.

“Zo is de universiteit bedoeld”, denk ik geregeld na weer eens een inspirerende avond bij het Utrechtse Descartes. Het liefst zou ik veel meer van onze studenten een dergelijk programma bieden – maar zolang dat er kennelijk niet inzit, dan toch in elk geval als aanbod aan de meest getalenteerden, gemotiveerden en intrinsiek geïnteresseerden onder onze

studenten. Wellicht kan het aldus dienen als een proeftuin voor de hele universiteit – zoals ik honourscolleges graag mag zien – en in elk geval schenken zij deze groep extra ervaringen en expertise. Ik was bepaald onder de indruk van uw Quetelet programma: het lijkt mij een prachtig menu van alfa, bèta en gamma, u toeberaid door eminente sprekers uit deze universiteit en ruim daarbuiten.

Met dit programma doet u feitelijk niet minder dan handen en voeten geven aan de hooggestemde idealen van Steven Pinker, in diens recente boek *Enlightenment now. The case for reason, science, humanism, and progress*. Het is een inspirerend en optimistisch stemmend boek, een manifest voor hoe wij jonge generaties kunnen meenemen, en hoe zij zelf vervolgens leidend kunnen worden in de lange mars der mensheid, die volgens Pinker – met veel vallen en opstaan – uiteindelijk een mars is richting de vooruitgang en hoogwaardiger humaniteit. Soms lijkt het alsof in onze tijd juist dat op cynische wijze onder druk staat; maar Pinker is zoals gezegd een optimist, of feitelijk een missionaris voor de taak die volgens hem binnen dit krachtenveld de universiteit bij uitstek toekomt: voorgaan in kennis en rede, als de zuiverste grondslag voor menselijk denken en doen. Het was dezelfde geest die twee eeuwen geleden uw naamgever Adolphe Quetelet bezielde - en met de manier waarop U dit gedachtengoed in ere houdt, feliciteer ik u, geachte laureaten, alsook de Gentse universiteit.